

4. Ison vihan vuodet (1714-1721)

Ruotsi-Suomelle alkuaan menestyksellinen nk. suuri Pohjan sota (1700-1721) Venäjää vastaan muodostui lopulta katastrofiksi valtakunnalle, etenkin sen itäiselle osalle Suomelle.

Kaarle XII:nnesta keskittäessä joukkonsa eteläiselle rintamalle jäi valtakunnan itäraja turvaamatta. Venäläisten oli näin jokseenkin helppo tunkeutua Suomeen. Venäläiset miehittivät maamme, ja alkoi nk. ison vihan aika (1714-1721).

Edellisen vuosisadan alituiset sodat olivat koskettaneet siikajokilaaksolaisia vain sotaväenottojen ja kiristyneen verotuksen muodossa, mutta nyt väestö joutui suoranaiseen kosketukseen vihollisen kanssa. Etenkin miehityksen alkuvuodet olivat vaikeita. Kiertelevät kasakkapartiot hätyyttelivät ja räökkäsivät ihmisiä, ottivat vankeja, polttivat taloja ja varastelivat omaisuutta, viljaa ja karjaa. Eri lähteistä on käynyt selville, että Siikajokilaaksossa polrettiin ai-

nakin 12 taloa ja 10 kärsi pahoja vahinkoja.

Väestön oli paettava vihollista piilopirtteihin pitäjien takamaille, kaukaisiin korpiin, jossa metsä oli ainoa vihollinen, kuten Salon ja Siikajoen käräjillä todettiin Rantsilan Sipolankylästä. Siellä karja joutui näet petojen saaliiksi asutuksen syrjäisyyden takia. Ison vihan aikaisista pakopaikoista kertovat yhä monet paikannimet, kuten Hätämaa Piippolassa ja Pelkoperä ja Pakokorpi Rantsilassa.

Vihollinen syyllistyi myös veritekoihin. Pohjois-Pohjanmaalla ja Kainuussa surmattiin ison vihan aikana yli 6000 asukasta. Siikajokilaakso oli pahiten kärsineitä alueita, mutta surmattujen määrästä ei ole tarkkoja tietoja. Varmasti tiedetään ainakin 57 siikajokilaisesta kuolleen vihollisen käden kautta. Erään tiedustelijan tuoman tiedon mukaan vihollinen surmasi Siikajoen pitäjässä ja Limingassa kaikki kiinni saamansa siviilit niin miehet kuin naiset. Esimerkiksi Rantsilan pappi Jacobus Johannis Forbus joutui vuonna 1717 venäläisten surmaamaksi paetessaan vihollista Savalojan korpiin. Pulkkilan pappi Mathias Salenius kuoli venäläisten vankina Turussa.

Asiakirjat tietävät kertoa myös hyvin pöyristytävistä surmanteoista. Esimerkiksi eräs paavolalainen nainen paistettiin kuoliaaksi leivinuunissa. Venäläisten kauhuteot eivät olleet mitenkään poikkeuksellisia, vaan Ruotsi-Suomen armeija syyllistyi vastaaviin tekoihin mm. 30-vuotisen sodan aikana Saksassa. Kun Siikajoen pitäjään asetettiin miehityshallinto vuosina 1717-1718, olot rauhoittuivat.

Venäläiset ottivat myös vankeja. Siikajokilaisista vietiin Venäjälle 305 henkeä eli peräti 30.5% väestöstä. Vain osa vangituista pääsi palaamaan takaisin kotimaahansa, moni vaikeita kidutusvammoja saaneena ja terveytensä menettäneenä.

Väestöä, etenkin virkamiehiä, mutta tavallista kansaakin, pakeni kotiseudultaan rauhallisimpiin oloihin. Monet menivät pohjoisimpaan Suomeen, mutta hyvin useat Ruotsiin. Siikajokilaisista lähteneitä pakolaisia oli mm. Remseessä, Ruotsin vaaramaisemassa, oudoissa oloissa. Osa pakolaisista koetti vielä sodan kestäessä palata kotikulmille, mutta useimmat katsoivat parhaaksi odottaa rauhan solmimista. Mm. Siikajoen emäseurakunnan kirkkoherra Johannes Forbus pakeni Noran pitäjään Ruotsiin useiksi vuosiksi. Siellä "hän saarnasi pakolaisille, jotka eivät ymmärrä ruotsia".

Vihollisen saalistuksen ja hävityksen kohteina olivat erityisesti pappilat ja kirkot. Tuskinpa yksikään Siikajokilaisesta pappiloista välttyi ryöstelyltä. Esimerkiksi vuoden 1725 Salon käräjillä rahvas todisti, että Siikajoen kappalaiselta Petrus Schroderukselta "vihol-

liset tähän pitäjään hyökätessään ryöstivät kaiken omaisuuden sekä piinasivat ja polttivat häntä niin pahoin, että hän terveys murtuneena joutui pitkän aikaa makaamaan kovissa tuskissa jääden hänelle suuret arvet muistoksi kauheista elämyksistensä noina aikoina".

Venäläisten kirkkoihin kohdistamat ilkivallan teot aiheuttivat väestölle varmasti suuren pettymyksen, osaksi sen tähden, että kansa oli arvellut Jumalan voivan varjella ainakin oman huoneensa hävityksen, osaksi siksi, että kirkko ja sen kalusto oli hankittu suurin taloudellisin uhrauksin. Pahiten Siikajokilaakson kirkkoista kärsi Rantsilan vanha kirkko, josta rikottiin kaikki kirkon 38 ikkunaa ja varastettiin mm. kynttiläkruunu, kynttilänjalka, kuusi kynttilälaattaa, viisi kynttilänjalkaa, messukasukka ja messupaita. Myös alttari, saarnatuoli, penkit, ovet lukkoineen ja saranoineen kärsivät pahoja vahinkoja. Lisäksi mainitaan, että kirkon 700 naulan painoinen kello "on viety pois". Perimätieto tosin väittää, että kello olisi upotettu ison vihan aikana Siikajokeen kirkon lähelle. Jos näin olisi tapahtunut, olivatko upottajina venäläiset vai omaisuutta suojanneet rantsilalaiset? Kuningas päätti valtakunnallisen kolehdin keräämisestä eräille ison vihan aikana pahiten kärsineille kirkkoille. Kolehdista pääsi osalliseksi myös Rantsilan kirkko.

Väestö ei kuitenkaan tyytynyt alistuneesti seuraamaan vihollisen hävitystä, vaan järjestäytyi vastarintaan. Esimerkiksi syksyllä 1715 asetettiin talonpojista muodostettu turvajoukko estämään vihollisen viljan ja muiden elintarvikkeiden pakko-ottoa. Venäläisten onnistui kuitenkin yllättää tämä aseistettu turvajoukko Siikajoella, jolloin 50 talonpoikaa sai surmansa.

Suomalaiset - joukossa myös ruotsalaisia sotilaita - järjestäytyivät sissijoukoiksi eli kivekkäiksi. Ainakin vuonna 1720 kivekkäät suorittivat kostoiskun Siikajoella majailevien venäläisten selustaan. Venäläiset kehottivat väestöä välttämään kaikkinaista kanssakäymistä kivekkäiden kanssa. Esimerkiksi Pulkkilan kappalainen Mathias Salenius oli vangittu juuri sen vuoksi, että hän oli "uskollisuudesta kuningasta kohtaan elättänyt ja suojellut ruotsalaisia sissejä".

Ison vihan aika merkitsi myös väestön siveellisen tilan luhistumista. Aikakauden surullisia seurauksia oli nimenomaan avio- ja perhe-elämän rappio. Aviopuolisoiden pitkä ero toisistaan oli hairahduksen syynä monelle sellaisellekin, joka normaalioloissa olisi pahimmista paheista välttynyt. Kun miehittäjien oma esimerkki ei kyennyt kohottamaan luhistunutta moraalialueita, pysyi tilanne heikkona. Myös kirkollinen opetustyö lamaantui, ja etenkin nuorison lukutaito heikkeni.

Toipuminen ison vihan vuosista vei kauan. Väestön vaikeuksia lisäsivät vielä ajanjaksolle sattuneet monet hallavuodet ja ruttoepidemiat. Kun Siikajokilaaksossa oli vuonna 1713 ollut 292 savua, oli asuttuja savuja vuonna 1719 enää 22. Vuonna 1723 savuista yli puolet oli yhä autioina, siis nähtävästi ainakin osin asukkaita vailla. Esimerkiksi vuonna 1724 oli Rantsilan yläpuolisten Siikajokilaakson kylien taloista lähes kolmannes autioina. Lamunkylän 17 talosta oli peräti 11 autiona ja Tavastkengän 16 talosta puolet. Kun verotaloissa asunut väkimäärä oli vuonna 1714 koko Siikajokilaaksossa 721, oli se vuonna 1724 enää 267. Siikasavon toipumista ison vihan aiheuttamista tuhoista helpotti tehokkaasti tervanpolton alkaminen.

Seuraavassa on kaksi kirkonkirjoihin tallennettua siikajokilaaksoista elämänkohtaloa suuren Pohjan sodan ja ison vihan ajalta. Ensimmäinen kertoo Pulkkilassa syntyneestä Matti Launosesta eli Äijälästä, joka monen muun Siikajoen komppanian sotamiehen kanssa osallistui mm. legendaariselle paluumatkalle Norjasta yli tuntureiden Ruotsin puolelle talvella 1718-1719. Retkestä muodostui todellinen kärsimysten tie. Norjan Tydalista lähteneistä 5000 sotamiehestä vain 1500 pääsi takaisin. Suurin osa pakkaseen ja kinoksiin menehtyneistä oli suomalaisia. Toinen elämänkerta kuvailee paavolalaisen Heikki Mainion eli Mainuan monenkirjavia vaihteita noina Suomen historian synkkinä aikoina.

Matti Launosen elämäkerta

"Matti Antinpoika Launonen eli Äijälä syntyi Jaakonpäivän tienoilla kesällä 1698 Siikajoen pitäjän Pulkkilan seurakunnassa Launolan kylässä Antti Launosen talossa. Isä oli talollinen Antti Laurinpoika Launonen ja äiti, tämän emäntä, Kaarina Tuomaantytär, syntynyt Sipolan kylän Helkkalan talossa.

Matti, jonka isän venäläiset ruoskivat kuoliaaksi, oli vanhempiensa luona näiden kuolemaan asti, jolloin venäläinen otti hänet väkivalloin Antinmessun aikaan vuonna 1716 palvelukseensa. Pääsi pakoon sen käsistä Ilmajoen Peuralassa, ja tuli kotiseudulleen Pulkkilaan, jossa oli syksyyn asti.

Sitten hän lähti Lapinmaahan, jossa viipyi seuraavaan kesään, jolloin taas tuli kotiin viipyen siellä Pertunmessuun saakka. Antautui v. 1718 sotamieheksi väpeli Hellbergin johdolla liittyen Ruotsin armeijaan, joka oli silloin Uumajassa. Tuli sieltä Tornioon. Oli Pohjanmaan rykmentin Siikajoen komppanian mukana 7 vuotta kulkien yli tuntureitten. Palasi sieltä onnellisesti, kun Jumala antoi rauhan.

Sai 23.3. 1725 kenraali Carl Gust. Armfeltin allekirjoittaman passin, jossa nimenomaan sanotaan hänen

saaneen eron, ei sairauden tai paheellisuuden takia, vaan sen tähden, että hän meni sotapalvelukseen vapaaehtoisesti tavoittelematta palkkaa tai muita etuja. Ollessaan sotilaana kenraali ja Vapaaherra Bjiörsonin komennuksessa piti hänen marssia ylös ja alas Ruotsin rannikko venäläisiltä vartioitaessa.

Saatuaan eron hän tuli Pulkkilaan, jossa oli aluksi renkinä 3 vuotta. Tänä aikana meni hän avioon Anna Simontyttären kanssa Ahon kylästä ja talosta. Valpurin messun aikaan v. 1728 vihki herra Pekka Schroderus heidät Pulkkilan vanhassa kirkossa. Heillä on ollut 12 lasta: 7 poikaa ja 5 tytärtä, joista elää 2 tytärtä ja 5 poikaa.

Samana kesänä, jolloin heidät vihittiin, tuli Paavolan Luohuan kylälle, jossa asui ensin irtolaisena Matti Karhun luona, joka silloin asui Heikki Äijälän talossa. Asui siellä yhden kesän sekä sen jälkeen Jaako Kankaan luona. Alkoi sitten viljellä mainittua autiona ollutta Äijälän tilaa, jota sitten asui 43 vuotta, muutettuaan sinne asumaan Kankaalasta juhannuksen tienoissa. Jäi heinäkuussa 1769 leskeksi ja eli siis leskenä 3 vuotta.

Lapissa ollessaan sairasti ankaraa kuumetta loppiaisesta Marianpäivään. Äijälässä ollessaan sairastanut kolme kertaa. Vuonna 1769 alkoi hänen alahuuleensa kasvaa pieni kasvain, joka suureni päivä päivältä. Syksyllä 1771 antoi hän välskäri Ståhlbergin poistaa sen, mutta sitä ei saatu pois kaikkine juurineen, josta syystä se alkoi uudelleen kasvaa ja levitä, joten hänen pääsiäisestä asti on pitänyt olla vuoteen omana".

Heikki Mainion elämäkerta

"Vanha Heikki Heikinpoika Mainio syntyi v. 1697 Pietarin messun aikaan Inkerinmaalla Nevaskan pitäjässä ja kylässä Viipurin luona. Isä oli Heikki Yrjänänpoika Sallinen ja äiti Maria Vitali eli Hauru Temmekselä.

Oli vanhempiensa luona Hirvilahdessa isoonvihaan asti. Vuonna 1716 otti venäläinen hänet piilopirtistä Kosken talon takana ja vei hänet taloon, jossa poltti ja rääkkäsi häntä, vieden sitten Vähäänkyröön, jossa oli Paavalinmessusta Pietarinmessuun saakka.

Kotiin tultuansa löysi vanhempiensa pahoin rääkättyinä. Meni samana syksynä Kuusamoon ja oli siellä jonkin aikaa. Muuan kapteeni vei hänet Tornioon. Sieltä vei eräs korpraali hänet Luuleoon. Sitten vei muuan toinen korpraali, Johan Borg, hänet Viipuriin, jossa oli kesän.

Syksyllä tuli hän Paavolaan. Asettui täällä vanhan Mikko Hemmin luo, jona aikana solmi avioliiton Kirsti Jaakontytär Mainuan kanssa. Heidät vihki Paavolan vanhassa kirkossa v. 1722 Perttulinmessun aikaan pastori Johan Brandberg. Elänyt avioliitossa 32 vuotta ja 4 kuukautta. Lapsia hänellä oli 6, joista 3 poikaa ja 3 tytärtä".

POHDITTAVAA:

1. Kerro esimerkkejä, millä tavoin siikajokilaaksolaiset joutuivat kärsimään venäläisten miehityksestä ison vihan aikana?
2. Minkä vuoksi arvelet vihollisen kohdistaneen ryöstöretkensä nimenomaan Siikajokilaakson pappiloihin ja kirkkoihin?
3. Millaisia vahinkoja kärsi esimerkiksi Rantsilan vanha kirkko?
4. Mitä olivat kivekkäät? Kerro heidän toimistaan?
5. Mitkä seikat pahensivat entisestään siikajokilaaksolaisten olosuhteita ison vihan aikana?
6. Mitä olivat piilopirtit? Missä ne tavallisesti sijaitsivat? Ota selvää, miten piilopirttiaika kuvastuu yhä paikkakuntasi nimistössä?
7. Ison vihan ajasta on yhä paljon kansan perimätietona säilynyttä tietoa ja uskomuksia. Kansa on Siikajokivarressa mm. uskonut, että venäläiset kasakat olivat ryöstöretkillään naamioituneet "koirankuonolaisiksi". Ota selvää vanhemmilta ihmisiltä näistä ja muistakin tarinoista ja uskomuksista ja tee niistä pieni kertomus.
8. Kerro Matti Launosen ja Heikki Mainion kohtaloista ison vihan vuosina?
9. Valmista haastattelujen tai em. henkilöiden elämäkertojen perusteella pieni kertomus esimerkiksi aiheesta "Elämää piilopirtissä".